

ئایینی یارسان

ئایینیکی عیرفانییه و پهیرهوانی ئەو ئایینه له هەردوو بەشی خۆرهللات و باشووری کوردستان هەن، بە تاییه تی له کرماشان و گهرمیان. کاکه بی دانیشتوی که رکوک و لیواری زئی نیتوان ههولتیر-مووسل (سارهلوو) و شه بهک، ئەمانه هه موو به بنه چه کی هۆز و زمان و بیروباوهر دهگه نه وه یه کتر. شوینه کانی نیشته جی بوونی ئەهلی ههق (یارسان) له کوردستاندا، له کۆنه وه تا ئەم سهرده مه هه ندیک گۆرانکاری به خۆه دیوه، به لام ئەوهی که هه مووان پیداکری له سه ره ده کهن، ئەوه یه که له سه ره تادا ئایینی یارسان له ناوچه کانی هه ورامان و شاره زوور و لوړستان بلاو بوته وه و گه شه ی کردووه، دواتر گه یشتووه ته ناوچه کانی تری کوردستان و ئیران که بریتین له پارێزگای کرماشان، به تاییه تیش شاره کانی: قه سری شیرین، سه ریپیل، کرد، که نگاوهر، زه هاو، ده ورویه ری بیته نیچ، ماهیده شت، هه لیلان، ناوچه کانی دلفان، پشتکۆ و خیلانی سه گوه ندی لوړستان، هه وشاری نازربایجان، گه رووس، شیشه وان، ئیلخچی، ناقاری ماکو، میانداو، هه مه دان، تاران، دامینی کیتیو ئەلبورز، پاتاق، شه هریار، لوړستان.

روون نییه میژووی ئەو ئایینه بوچ سهرده مییک دهگه ریتته وه، به لام باوه رمه ندانی ئەو ئایینه له سه ره ئەو باوه رهن که ئایینه که یان به که مین و دواپین ئایینه له جیهاندا، ئایینی یارسان به درێژی میژوو، قۆناعی جوړاوجۆری برپوه تا سه دهی دووه می کوچی و میژووی هه ندی له شوینه پیروژه کانیان بو پیش ئیسلام دهگه ریتته وه، به لام پیکهاته ی ئیستای ئەو ئایینه له سه دهی هه وته می کوچی و له لایه ن سولتان سه هاک سه ر

مۆسیقا لای یارسانه کان

جه مال نه جاری
(فه ره نسا)

له نوئی داریژرایه وه کسه له بیروباوه ری په پیره وانی ئایینی (یارسان) دا بهرزترین پیگه ی هه یه .

له کتیبی میژووی مؤسیقای کوردیدا، بهم جۆزه باس له وشه ی یارسان کراوه: (یارسان) له دوو وشه پیکهاتووه، وشه ی یار و سان. یار به جیا به مانای دۆست و ئاشنا، دلدار، دلبره و هاوړئ هاتووه، سان-یش له فه رهنگی گۆزان و پارسی کۆندا، به مانای

شا و سولتان دئ که به گویره ی نامه ی (سه ره نجام)، مه به ست له شا و سولتانیش، رووی راستیی و ئاوینه ی خویاه که به هه ردوو وشه ی لیکدراوی یارسان، مانای: دۆستایه تی راستی و دلدارانی هه ق و یارانی خواناس و راستی په رست ده گرته وه .

به بۆچوونی هه ندیک له میژووناسان، ناوی یارسان کورترکراوه ی "یارسولتان" ه و مه به ست لئی "سولتان سه هاک" ه، به فارسی "سلطان اسحاق" (۱۲۷۶-۱۳۹۵ز)، که رتبه رتیک دیاری ئه م بیروباوه ریه له کوردستاندا، هه روه ها له جیتی یارسان، (یارستان) یش به کار ده هینرئ که به واتای شوینی یار، یان موریدانی ئه هلی هه ق دیت، شاعیری ناودار بابا تاهیری هه مه دانی (۹۳۷-۱۰۱۰ز)، ناوی له ریزی ناودارانی ئایینی یارسان دئ که زۆریه ی شیعه رکانی لای یارسانه کان پیروزن و هه ندیک له دیره شیعه رکانی ناخینراونه ته نیو کتیبی (سه ره نجام) که به کتیبی هه ره پیروزی په پیره وانی ئایینی یارسان ناسراوه .

دهفته ره کانی ئه هلی هه ق که ئامازه ن بۆ ناوی پیر و رابه رانیان، له ناویاندا (سولتان ئیسحاق) ناوئیکه له زۆریان دیارتره، به نه چه ی ئه م پیره بیروپای جیا جیای له سه ره، هه ندیک پیمان وایه کوری (شیخ عیسا ی به رزنجه) ی لای شاره زووره و سالی ۶۱۲ ی کۆچی ۱۲۱۵ز، واته له سه ره ده می ده سه لاتداریه تی ئیلخانه کاندا هاتۆته دنیا. هه ندیکی تریش ده لئین له سه ده ی هه شته می هیجریدا ژیاوه، به لام به گویره ی رۆژژمیتری سالی ۴۷۷ ی ئه هلی هه ق که له لایه ن نه وه و

رابه رانی (ئه هلی هه ق) ه وه سالی ۱۳۷۲ ی هه تاوی (۱۹۹۳ز) دا چاپ کراوه، سالی له دایکبوونی سولتان ئیسحاق ریکه وتی ۶۲۸ ی کۆچی ۱۲۲۹ز ده کات. ئه م رابه ره ش (سولتان ئیسحاق) ناوچه کانی هه ورامان و جوانرۆ و گۆزان و کتبه کانی دالهۆی کردۆته شوینی کار و بلاوکرده وه ی ئایینی ئه هلی هه ق.

عه لی ئه کبه ر مورادی ته نبورژه نی به ناوبانگ، به م چه شنه باس له ئایینی یارسان ده کا: " ئایینی یارسان هه رچه نده به رواله ت ده گوترئ میژوویه کی زۆری نییه و ده یگه رتینه وه بۆ هه زار سال له مه ویه ر، به لام راستییه که ی میژووی ئه و ئایینه زیاتر له وه یه که باس ده کريت و سه رچاوه که ی بۆ ئایینی میترایی و خۆرپه رستی ده گه رتیه وه، به تپه رپوونی زه مه ن و به هۆی پیکدادان له گه ل ئایینه کانی تر، هه ندیک تایبه تمه ندی له ئایینه کانی تر وه رگرتوه، هه ندیک که سایه تیش هه ر له ئه نجامی ئه و به ریه ک که وتنانه هاتوونه ته ناو ئایینی یارسانه وه، بۆ نمونه له سه ر بنه مای گۆرینی روح که سایه تیه ئایینییه کان و "پاله وانی خوئیمژ". بۆ نمونه له ئایینی یارساندا ده لئین "عیسا ی پیغه مبه ر" پیر بنیامینه، یان رۆسته می زال داهووه ."

جگه له ناوی یارسان هه ندی ناوی دیکه ش بۆ ئه و ئایینه به کار ده هینرئ که ئه هلی هه ق، ئایینی یاری، دینی هه قیقه ت، تایفه ی سان، کاکه بی له خۆ ده گريت .

جگه له سولتان سه هاک، رتبه ر و دامه زرتنه ری ئایینی یارسان، هه ندی که سایه تی ناوداری دیکه ش هه ن که بریتین له شائیه راهیم کوری محه مه د گه وره سوار.

**واتش هەر کەسێ تەنبوور نەژەنۆ
مەبۆ جە دینش دلش بکەنۆ
دەسا ئە یاران، نەر شاد، زگارن
تەنبوور بژەنن نەگەر وەکارن"**

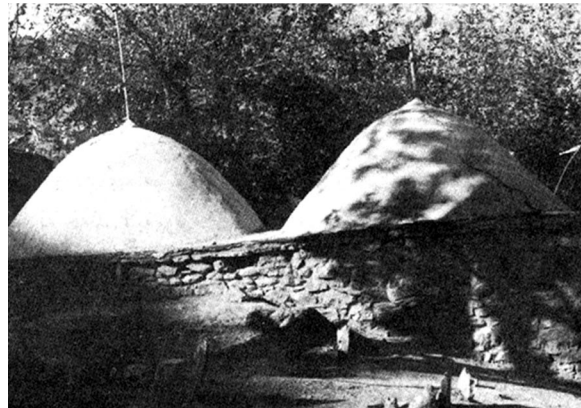
واته: خاوەنکار تەموورەکە ی هینا و سویندی بۆ یارانی خوارد که هەر کەسێ تەنبوور نەژەنۆ دەبێ دەست له و دینه هەلبگرێ، بۆیه یاران! نەگەر شادن و نەگەر خەمارن، تا توانایی و هونەرتان تێدايه تەموورە بژەنن.

ئاکار و هەلسوکەوتی پەپڕەوانی ئەهلی هەق، بەگوێرە ی بەرنامە یەکە که له سروودگەلی ئایینییه که یاندا (سروودی یارسان) دا دیاری کراوه، ئەهلی هەق بەم بەرنامە نووسراوه، دەلێن دەفتەر، یان کەلام که بەناوبانگترینیان (سەرئەنجام) ه، یان کەلامی سەرئەنجام، یان کەلامی خەزانە. (سەرئەنجام) یش شەش بەشە که ناویان بەم جوێریه، (دوورە حەوتانە، بارگە بارگە، گلێم و گول، دوورە چل تەن، دوورە عابدین، ورده سەرئەنجام).

جگە لەم چەند دەفتەرە، چەند دەفتەریکی تریشیان هەیه که له سەدەکانی چوارەم تا حەوتەمی هیجری نووسراونە تەو، وەک: دوورە بەهلول، دوورە بابا سەرھەنگ، دوورە شا خۆشین، دوورە بابا ناس.

هەرودە دەفتەری تریشیان بەو ناوانە هەیه: دەفتەری پردیوهر، دەفتەری ساوا، دوورە دامیار، دوورە بابا جەلیل، دوورە دێوانە گەورە، دوورە حەیدەری، کەلامی ئەلماس خان، کەلامی تەمپوور، کەلامی ئیبل بەگی جاف، کەلامی نەورۆز. شیعەرگەلی ئەم دەفتەرانە که بەهەموویان سەرئەنجام، یان سروودی یارسانییان پێ دەلێن، سەرلەبەریان بە کیشی دە پرگەیین که تیکرای شیعەر و داستان و مەنزومە شێوێ گۆران بە گشتی و شیعری شاعیرانی ناسراوی ئەم شێوێ زمانەش، هەموویان له درێژە ئەم هەزار سالە ی رابوردوودا، هەر بەم کیشە بووه.

(ماشەللا سووری) که خۆی (ئەهلی هەق) ه و نامیلکە یەکی له بارە ی سەرئەنجام (سروودی یارسان) و ئەم دەفتەرانە وە نوسیوه، سەبارەت بە سەرئەنجام دەلێ: یارسان زنجیرە یەک سروودی ئایینییه که به کەلام ناسراوه. (کەلام) یش، شیعەرگە لیکن کیشی تاییه تی خۆبان هەیه. ئەم سروودانە له جەمخانە دا به تەموور و لەسەر ئاوازی تاییه تی دەوترین.

گۆری سولتان ئیسحاق (سوهاک) له گوندی شیخان نزیک نەسوود

باوە یادگار؛ له سەدە ی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوه و مەزاری له بناری چیبای دالاهۆیه، له نزیک گوندی بان زەردە ی سەر به کرند له رۆژئاوای کرماشان. پیرشالیار؛ که مەزارە کە ی له هەورامانی تەختە. خامۆشی و قەلەندەری و میر ئەحمەد ناسراو به میر سوری، باوە یسی، مستەفایی و شاخۆشین له لوێستان.

زمان و ئەدەبیات لای یارسانەکان

پەپڕەوانی ئایینی یارسان بە شێوەزاری گۆران که زمانی دانیشتووانی چەندان دەقەرە له کرماشان، ئەردەلان، باکووری لوێستان و هەمەدان، بۆ ماوێهەکی زۆر، زمانی رەسمی حوکمرانانی کوردستان، تەنانەت زمانی شیعەر و شاعیران بووه. گێڕانەوێ بهیت و ستایشی یارسان به ئاوازهوه، وشە ی (گۆزانی) ی به واتای ستران له زمانی کوردیدا پەیدا کردووه نمونە ی بهیتی یارسان (شیعری شاخۆشین) لوێستانی:

"یارسان وەر"

پای هەق راسییهن برانان وەر"

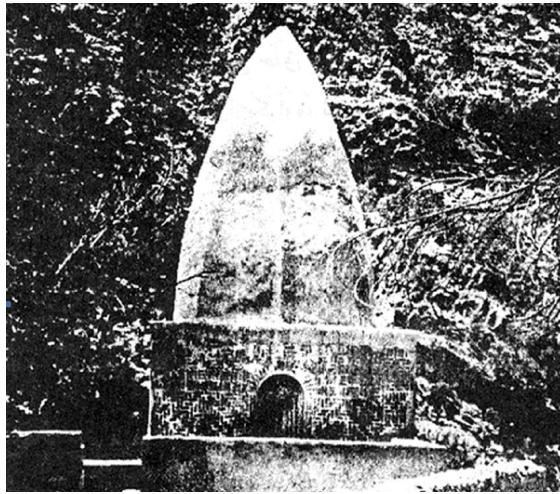
پاک ی و راستی و نیستی وەر"

قەدەم وەقەدەم تاوه مەزلگا"

له ئایینی (یاری) دا به دەیان و تە ی ریبەر و پیرەکانیان له کتیبە پیرۆزەکانی ئەو ئایینە دا بەرچاو دەکەون که هانی خەلک دەدەن ئەو ئەرکە به ئاوازهوه هاوێرێ له گەل تەموورە دا بخوینن، ئەم هەلبەستە ی خوارەوێ دەرویش زولفەقاری گۆران، ئاماژە یە که بۆ ئەو راستییە:

"خاوەندکارم تەنبوورش ئاورد"

پەری یاران ش هەر سەوگەندش وەرد

گۆزی باوه یادگار له گوندی (بان زهده)، نزیک قه‌لای یه‌زدگرد، پارێزگای کرمانشان

سه‌خته .

سه‌ره‌تای نه‌شوما کردن و سه‌ره‌هلدانى گۆزانیی کوردی ده‌گه‌رپه‌توه سه‌رده‌مى زه‌رده‌شت و سه‌رووده‌کانى ئەو ئایینه‌ پیرۆزه، ده‌کرێ سروودی گاتا (گاسا) و (یه‌شت)ه‌کان که له‌ کتیبی پیرۆزی ئاقیستادا هاتوه، به سه‌ره‌تای گۆزانی کوردی ئەو سه‌رده‌مه ده‌ستنیشان بکه‌ین، ئەو سه‌روودانه که جوژه گۆزانییه‌کی ئەو چاخه بوون، له به‌ر ئەوهی له باری ئایینییه‌وه ده‌ره‌تانیان پێ درابوو، زۆر زوو توانیویانه گه‌شه بکه‌ن و پێش بکه‌ون، وه‌ک فتوای ئایینی له لایه‌ن موغه‌کان، واته‌ رپه‌ره ئایینییه‌کانی زه‌رده‌شته‌وه، به په‌رپه‌وانی ئەو ئایینه‌ راگه‌یه‌نراوه که هه‌ر که‌سه‌ی سه‌رووده‌کانی ئاقیستایا به‌ ئاوازه‌وه بخوینێ، کاربگه‌رتتر و باشتر ئامانجه‌کانی ده‌پیکێ.

وشه‌ی گاتا، گاسا، گاسه، یان گازه به مانای بانگ و هاوار و داد و سکالا لیک دراوه‌ته‌وه، واته‌ سکالا و راز و نیاز به‌ ئاواز و موسیقاوه له‌ گه‌ل‌ خودا. سه‌روود له‌ په‌له‌ی هونه‌ریدا له‌ گۆزانی به‌رزتره و بو‌بۆنه‌کانی نه‌شتمانی و ئایینی به‌ کار ده‌برێ، سه‌روود ده‌کرێ زۆر جار په‌له‌ی هه‌قیقی (پیرۆزی) ی پێ بدرێ و گۆزانی مه‌جازی (دل‌داری و... تاد). سه‌روود له‌ ئاته‌شکه‌ده‌کانی زه‌رده‌شتی و که‌لام (یارسان) له‌ جه‌مه‌خانه‌کانی ئایینی یاری (ئه‌هلی هه‌ق) و ئیژه‌دیدا له‌ گه‌ل‌ ته‌مووره (ته‌نبوور، ته‌مبیره، یان ته‌میر) که یه‌که‌یکه له‌ ئامبیره هه‌ره پیرۆزه‌کانی کورد، پێشکه‌ش کراوه و ده‌کرێ.

دکتۆر محهمه‌د موکری ده‌لێ: وشه‌ی (گۆزانی) دراوه‌ته پال‌ گۆزان که خیتلیکی گه‌وره‌ی نیوان سنه و کرمانشانه و ئەم خیتله په‌رپه‌وی ئایینی ئەهلی هه‌ق و خاوه‌ن بییر و باوه‌ر و ئاداب و ئەده‌بیاتی تایبه‌ت به‌ خوێانن که هه‌موو شیعری کتیبه‌گه‌لی مه‌زه‌به‌که‌یان ده‌ بره‌گه‌یین.

حه‌مه‌ی حه‌مه‌باقی ده‌لێ: په‌رپه‌وانی ئەهلی هه‌ق، وشه‌ی گۆزانی به‌کار ناهێتن و له‌ جیاتی ئەم وشه‌یه (سه‌روود) به‌کار دێن.

میژووی سه‌ره‌هلدانى سه‌روود لای یارسانه‌کان، له‌ کۆتایی سالانی سه‌ده‌ی چاره‌می هه‌جری (١٠٠٠ز). له‌کاتی ده‌سه‌لاتداریتی (سه‌لجوقیه‌کان) ده‌ست پێ ده‌کات، له‌و سالانه‌دا موپاره‌ک شای ناسراو به‌ شا (خوشین) له‌ لوړستان هه‌لکه‌وت و ئایینی (حه‌قیقه‌ت)ی له‌ به‌شیک له‌ لوړستان به‌ره‌و پێ دا، په‌رپه‌وانی موپاره‌ک

له سه‌رده‌می (سوڵتان ئیسه‌حاق)دا، ئایینی ئەهلی هه‌ق ئاسۆیه‌کی به‌رینتر و بالاتری به‌خۆیه‌وه گرت و هه‌ر ئەمیشه‌ بنچینه‌کان و به‌رنامه و یاسای ئەهلی هه‌قی به‌ شیعوی شیعه‌ری ده‌ بره‌گه‌یی ده‌رپری که ناوی نا (سه‌ره‌نجام) و یه‌که‌یکیش له‌ بنچینه‌کانی سه‌ره‌نجام، په‌سه‌ندکردن و هه‌لبژاردنی (ته‌موور)بوو. له‌ نیوان سه‌ره‌جه‌می ئامبیره‌گه‌لی موزیکیدا وه‌ک تا‌قانه ئامبیره‌کی موزیکی ئایینی په‌رپه‌وانی ئەهلی هه‌ق داده‌ترێ و هه‌میشه‌ش دوا‌ی ئاماده‌بوونیکی روح و پاک‌کردنه‌وه‌ی روح ده‌ستی بو‌ ده‌بریت.

هه‌ر (سوڵتان ئیسه‌حاق)یش فه‌رمانی نووسینه‌وه‌ی هه‌ر (٧٢) ئاوازه‌که‌ی ئەهلی هه‌قی ده‌کرد، تا له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه‌ی ئایینی و جیگه‌ی رازونباز و نه‌زر و شوینی سازدانی کۆری زیکری موزیکیدا بژه‌نریت و ببسته‌ترین.

هونه‌ری گۆزانی له‌ کوردستان

میژووی ته‌مه‌نی هونه‌ری گۆزانی له‌ هونه‌ری موسیقا کۆنتره، ئەگه‌ر بمانه‌وی ته‌مه‌نی گۆزانی کوردی ده‌ستنیشان بکه‌ین، ده‌بێ له‌و کاته‌وه ده‌ست پێ بکه‌ین که کورد بوونی هه‌یه.

حه‌مه‌ی حه‌مه‌باقی له‌ کتیبی میژووی موسیقای کوردیدا ده‌لێ: ده‌ستنیشان کردنی سالیکی دیاری کراو، یان سه‌رده‌میکی دیاری کراو بو‌ میژووی سه‌ره‌هلدان و له‌ دایک بوونی گۆزانی کوردی، کاریکی یه‌که‌جار ته‌سته‌م و

عملی ئەکبەر مورادی

زیکریکی موزیکی وا ساز دراوه که پەنگە رۆژتیک تری وا له میژوودا نه بوویت. هه ندیك له ئاوازانى موزیکژەنانى ئەم کۆرە هیژایه که له لایەن موزیکژەنه مەزەکانى ئەو کۆرەوه سازدراوه، تا ئیستاش به شێوى سنگاوسنگ ماونه تەوه و له لایەن پیران و مامۆستایانى ئەهلی ههقهوه، بۆ مریدان و قوتابیان دەژەنریتەوه، ئیتر له سهردهمی (موبارهک شا) به داواوه په پیرهوانى ئەهلی ههق له کۆری زیکری موزیکی خۆبانددا، هه مه جۆر نامیری موزیکی وهک: تەمووره، به ربەت، قانۆن، پروباب، نهی، دهف، دههۆلیان به کار هیناوه.

سێ ئایینی (زەردەشت، یارسان و ئیزدی) که له کوردستان سهریان هه لداوه، بوون به هۆی پیشکەوتنی هونهری گۆرانی و موسیقای کوردی، چونکه ههر سینکیان هانی خه لکیان داوه راز و نیاز هه کانیان له گه ل پیر و خاوه نکاری خۆیان به ئاوازه وه بخوین (بۆ زانیاری: ناوه ندی ئایینی زه رده شتی له ورمی، یارسان له هه ورامان و داله هۆ و لورستان، ئیزدی له مووسل و شنگال و دیاربه کر هه لکه وتوو ه که هه موویان له کوردستانن)، که چی ئایینی ئیسلام به پیچه وانهی زه رده شت و یارسان و ئیزدی، هه موو کات دژی هونه ر و موزیک بووه و له باتی گۆرانی و موسیقا ده بیترئ: بگرین، تا ده روونتان له گوناخ پاک بیته وه، واته ئایینی ئیسلام به پیچه وانهی ئایینی زه رده شت و یاری و ئیزدی له باتی شادی، خه م و شین و شه پۆر بۆ چاره ی درده کان پیشنیار ده کا، له ئایینی زه رده شتدا وتراوه: ئەگەر دوعا و سکالا کانتان به ئاوازه وه له گه ل تەمووره دا بخوین، زووتر ده گاته جیی خۆی.

شا، روخساری ئەم رابه ره (موبارهک شا) به روخساری خوا، به (مضهرالله) ی ده زانن و ده لێن له داکیکی پاکیزه (عذراء-باکره) هاتۆته دنیاوه که ناوی (مامه د جه لال) بووه. موبارهک شا پیاویکی سالح و ناسک بووه و له ماوه یه کی که مه دا په پیره وانیکى زۆری له ده ور کۆبۆته وه، (شا خو شین) له لورستانه وه چۆته هه مه دان و دیده نی (بابا تایه ر) ی شاعیر ناسراوی کردووه. دواتر ریتی کرماشانی گرتۆته به ر، به لام مردن مه ودا ی نه داوه و له ده ور به رى (هه رسین) ی لای خۆرئاوا ی کرماشان، له رووباری (گاماسی) دا خنکاوه. وهک له دووتوی سهروده کانی یارساندا باس کراوه موبارهک شا که هه رخۆی ده وه شان وه ی پرشنگی روخساری په ره وردگار بووه. له کۆبوونه وه یه کی به ربلاوی پی ره وانى ئەهلی هه قدا که له باره گا مه زنه که ی خۆیدا کۆبوونه تەوه، یاران و مریدانی خۆی به ش به ش و ده سته ده سته کردووه و هه ر ده سته یه کیش له مانه (۹۰۰) که س بوون و دواتر به (۹۰۰، ۹۰۰) ناسران، داوا ی له مانه کردووه کۆریکی زیکری موزیکی بکه ن که ده بی هه ر یه که له ئەندامانی ئەم ده ستانه به جۆره نامیریکی جیاواز به شداری ئەم کۆری موزیک و زیکره بکات، له و زنجیره باسانه دا که له م باره یه وه ماونه تەوه، ناوی نامیر گه لیکى زۆر هینراوه که به داخه وه له و نامیرانه ته نیا هه ر (تەمووره) ماوه تەوه. هۆکه شی ئەوه یه که رابه رى ئەم (۹۰۰) ده سته یه له و مریده پایه بالایانه بووه که (تەمووره) ی ژه ندوو ه. ئیتر له و رۆژه وه تا ئیستا په پیره وانى ئەهلی هه ق نامیری (تەمووره) یان وهک نامیریکی تایبه تی (موبارهک شا- شا خو شین) ناو بردوو ه و خودی موبارهک شاش له نیوان ده یان نامیری تری به شدار بووی ئەو کۆرە دا، ته نیا هه ر (تەمووره) ی بۆخۆی هه لبژاردوو ه و هه ر تەمووره شی ژه ندوو ه، به گـوـیـره ی ئەو به لگانه ی له دووتوی کتیبه کانی ئەهلی هه ق و گیرانه وه ی ده ماو ده میشدا هاتوو ه، موبارهک شا فه رمانی به سه ر موزیکژەنانی ئاماده بووی ئەو کۆرە مه زنه کردوو ه (که هه زاران که س بوون)، تا له بۆنه و جه ژنیکى مه زه بهیدا (گوايه جه ژنی قوربان بوویت)، له جیگه یه کی که ناری رووباری (گاماسیاو) دا، کۆبینه وه بۆ به شداری له کۆری زیکری موزیکیدا، نامیره کانی خۆیان، هاو ده نگ کۆک بکه ن. له و رۆژه پیروژه دا که یه کیکه له گه و ره ترین کۆرە کان،

تەمبوروو لای یارسانه كان

تەمبوروو، یان تەنبوروو، یان تەموروو، یان تەمیرە، یان تەموروو، ناوی ئامپیرتیکی مۆسیقایە، ئەم سازه له کاسه یه کی گه وهی بال درێژ پیکهاتوو که چوار تال ژتی به سهردا تیده په ری و به قامک ده ژنریت، تەمبوروو سازتیکی تایبەتی ئایینی یارسانه که زۆرتر له ناوچه کانی کرماشان له خۆره لاتی کوردستان باوه، شوپنکه وتوانی ئایینی یارسان وهک سازتیکی پیروژ له بۆنه ئایینی و عیرفانییه کانیاندا که لکی لی وهرده گرن و دوعا و پارانه وه و زیکره کانیان به ئاواز و تیکه ل به مۆسیقای تەمبوروو پیشکەش ده که ن.

له زمانی کوردی و له ناو کورداندا تەمبوروو به چه ند ئامپیری جیاواز ده پیژریت.

* له باکووری کوردستان به دیوان ده لێن تەمبوروو.

* له باشووری کوردستان له ناو یارساندا ئامپیرتیکی هه یه به ناوی تەمبوروو.

* له ناو کورده کانی خوراساندا به دوو تار ده لێن تەمبوروو.

سه ید خه لیل عالی نژاد، کاکه ئەلا موراد حه میدی، سه ید وه لی حه سین، خه سه ره نه زه ری له گۆران، چه نگیز فه رمانی، ده رویش ئەمیر حه یاتی وهک ژه نیارانی به ناویانگی تەمبوروو ناویان هاتوو.

له باسی مه قامه کانی تەمبوروو، شیخ ئەمیری، سه حه ری، عابدینی، باباکاوسی، سارۆخانی، چه پی، قه تار، شاخۆشین، جله وشاهی، فه تاح پاشایی، هه لپه رکی، ته رز، مه قامه به ناویانگه کانی تەمبوروو و ژه نیاره به ناویانگه کانی ئایینی یارسان ده بی شاره زایی باشیان له ناسینی و گوته ئه وه مه قامانه دا هه بی.

به ره مه مه کانی سه ید خه لیل عالی نژاد که که متر به ر گوته خه لک که وتوو، به به شیکی گرنگ له ئاسه واره کانی زنجیره ی عیرفانی - هونه ری کوردستان له قه لمه دهرین که تیبیدا دابی کۆن و داهیتانی نوێ به شتیه یه کی سیحراوی تیکه ل بوون.

ههروه ها عه لی ئەکبه ر مورادی که به باوکی تەنبوروو جیهان ده ناسریت، له ریزی په نجا ژه نیاره گه وهره کانی موزیکی جیهاندا ناوی تۆمار کراوه، ئەو به م جوړه باس له رۆلی ئایینی یارسان له پاراستنی موزیکی کوردی و پیته گی موزیکی کورد له سه ر ئاستی جیهاندا ده کات و

ده لیت: "موزیکی کوردی نهک ته نیا له ناوچه که، به لکو له ئاستی جیهاندا موزیکتیکی ده وله مه ند و به رفراوانه، ئیمه نه ته وه یه کی نزیک به چل و پیته ج ملیۆن که سین، ئە گه ر ریتیه ی کورد له به رچاو بگرین، هیه ج نه ته وه یه ک هینده ی کورد موزیکی جوړاوجۆری نییه."

له باره ی موزیک، هه ر له سه ره تا وه موزیک له ئایینی یارسان به شیکی دانه پراو بووه. تەنبوروو وهک ئامپیری یارسان سی جوړه مه قامی هه یه، یهک له وانه پیته ده گوته "مه قامه بالاگان" که له مه قامه کۆنه کانی ئە دوا ری موزیکی ئیرانه، له ناو ئەو مه قامه بالا یانه، مه قامه یک هه یه بو "خۆر" به گشته سی سه رجه م گفته گو و حاله ت و بۆنه عیرفانییه کانی ئەو ئایینه له سه ر بنه مای موزیک بنیاد نراوه.

کاتیک "شاخۆشین" ده مریت وه سه ید ده کات، ده لێ ئەو تەنبوروو به بن له هه موو کوردستاندا بیگه ریتن، له هه ر شوپنیک تەنبوروو که "کۆک" بوو من له وێ به خاک بسپیرن، ئەو سه ره ده م سنووره کانی کوردستان ئە وه ی ئیستا نه بووه و خه لک به ئاسانی توانیویانه له ئیلامه وه به ره و دیاره که کۆچ بکه ن، کاتیک تەنبوروو که ی شاخۆشین ده گپرن به کوردستاندا، تەنبوروو که له ناوچه ی هه ورامان کۆک ده بیت و له وێ ده نیژن. به گشته ی موزیک له ئایینی یارساندا پیروژه و ریزی لی ده گیریت. تەنبوروو له ناو یارسانه کاندا له هه مووان پیروژتره و ماچ ده کريت و موزیک چوو ده ته ناو ژبانی رۆژانه ی خه لکی یارسانه وه.

تەنبوروو نزیکه ی هه شتا مه قامی هه یه و له کۆنه وه لپی به جی ماوه، ئەو مه قامانه "مه قامه بالاگان"، "مه قامه مه جلیسی"، "مه قامه مه جازییه کان" و ئەو مه قامانه ی که لایه نی که م میژوویان بو هه زار سال له مه وه به ر ده گه ریته وه، هه ر له رتیه ی ئەو خه لکه وه تا ئیستا پاریزراون، ئە گه ر سه یر بکه ی له ناو هه ندیک ئاییندا ده لیتن، موزیک حه رامه و نابی گوته لی بگریت، له ناو کورد ئایینی ئە هلی هه ق و سونه و شیعه و کۆمه لیک ئایینی تر هه یه، به لام پیتم وا نییه له ناو ئەو ئایینانه دا هیه چیان هینده ی یارسان ریت و حورمه تیان بو موزیک دانابیت، ئەوان هه زاران ساله موزیکی کوردیان سنگ به سنگ هیناوه و پاراستوویانه. موزیکی تەنبوروویش گه نجینه یه که، ئیمه له ناو موزیکی کوردیدا چه ندان شتی

دیروکیمان ههیه که بریتین له تهنبوور، هۆره، سیاچهمانه، مور، لاوک و حهیران، راستییه کهی تهنبوور و هۆره تایبهت به یارسانه.

ئهو سهبارهت به مهقامهکانی یارسان دهلیت: "تهنبوور سئ جور مهقامی ههیه، یه که میان مهقاماتی بالایه که حالته تی زیکری ههیه، بهلام زیکری جوراوجور، بۆ نمونه زیکریک ههیه حالته تی ویناکردنی ههیه که که سایه تیبه ئایینییهکان و خۆر و شوینه ئایینییهکان وینا دهکات، دووه میان مهقامه مهجلیسییهکان، یان مهقامه کۆنهکانه، ئهو مهقامه به شیهوی دهنگه و پیتی دهلیتین دهنگبیژ "نهک گۆرانی" ئهو مهقامه دهتوانی له دهرهوی یارسانیش به کار ببری، وهک قهتار و هیجرانی و پامووری، تهنا نهت ههندیک لهو مهقامانه دهکری بلتین مهقاماتی "هۆره" یه، وهک ساروخانی. بۆ کۆکردنهوی ئهو مهقامانه من سهردانی چهندان مامۆستام کرد و دهنگیانم تۆمار کرد و شاگردیم کردن، دواتر هاتم ئهو مهقامانه له گهله یهک بهراورد کرد، بۆ نمونه ئهگهر ده لهو مامۆستایانه یهک مهقامیان ژهنديت، ئهگهر پینج لهوانه گۆشه یهکیان وهک یهک ژهنديت، ئهوهم کردووه به بنهما و کۆم کردنهوه و تهواوم کردوون، واتا ههولم دا له پرووی موزیکهوه ئهو رهوته راست بکه مهوه، ئهو کارهیش زۆری کیتشا و دوا یه نزیک به پازده سال تهواوم کرد، سه رهتا له ئیتران مۆله تی بلاوکردنهویان پی نه دام، کاتیک له خانهی کولتورهکانی جیهان له فه ره نسا تۆمارم کرد، پینج سال دواتر ریگه یان دا له ئیتران بلاوی بکه مهوه، له ئیترانیش به ناوی موزیک کوردستان بلاوم کردوه، بۆ ئهوه ههندیک له یارسانهکان گله بیان کرد که بۆ نه منووسیوه موزیک یارسان، یان کرماشان، بهلام پیتم گوتن که له کرماشان مهگهر نه ته وه یه کی تر جگه له کورد ههیه؟ ئهگهر ههیه ئهوه کۆچه ره و کرماشانی نییه.

عهلی ئه کبه ره مورادی سالی ۱۹۹۳ دهستی به کۆکردنهوی مهقامهکانی تهنبوور کرد و ههر حهفتاودوو مهقامه کهی له مالی کولتورهکانی جیهان له ولاتی فه ره نسا به فه رمی تۆمار کرد، سه بارهت به ناسنامه ی مهقامهکانی یارسان که ئاخۆ ئیترانین، یان کوردین، ئهو له م باره یه وه دهلیت: "بی گومان به ناسنامه ی کوردی ئهو مهقامانه م تۆمار کردووه، من پیتم وایه بهر له پینج سه ده له مه وه بهر، به شیکه هه ره گه وه ی ئیتران هی کورد بووه،

نهک ئه وه ی که بلتین کورد ئیترانییه، به شیکه گه وه ی خاکی ئیترانی گه وه نهک ئه وه ی ئیستا ههیه، کوردستان بووه. ئاشکرایه ئهو موزیکه کوردییه، سه رجه م شیعه ره کان کوردین، میلو دییهکانی کوردییه، سازه که ی کوردییه، ئهو که سه ی گۆرانییه که دهلیت و ئه وه ی موزیکه که ده ژهنی کورده.

سه رچا وه کان:

به شی کوردی:

۱- میژوو و فه لسه فه ی یارسان. نو سه ره؛ ت تاهیری / وه رگیتان بۆ کوردی: بته زاده خۆشحالی.

۲- دپانه یهک له گه له عه لی نه کبه ره مورادی- ماله پهری وشه- سازدانی: هیدایهت جان- ۲۰۱۶/۲/۲۰.

<http://wishe.net/dreja.aspx?hewal&jmare=36167&Jor=5>

۳- میژووی مۆسیقای کوردی، محمه ده حه مه باقی، ده زگای ناراس ۲۰۰۲.

۴- مۆسیقای کوردی، ویکپی دییا.

به شی فارسی:

۱- نگاهه به اتین یارسان، یان اهل حق. بی بی سی فارسی، ۲۷ نوامبر ۲۰۱۱ - ۶ اذر ۱۳۹۰، بازینی شده در ۴ اکتبر ۲۰۱۲.

۲- بابا یادگار، چشمه اناهیته: دیار یارسان، به زاده نشاری، وبلاگ علاء الدین.

۳- میرحسینی، زیبا. ۱۹۹۶، اعتقادات، این ها و فرهنگ در میان اهل حق، در فرهنگ و هویت کردی، کرینبرک، فیلیپ، و الیسون، کریستین، لندن، زد، ص ۱۳۴-۱۱۱.

به شی ئینگلیزی:

1- faith ritual and culture among the ahl-i haqq - ziba mir-hosseini.

به شی فه ره نسی:

1- LES MAQAM RITUELS DES YAR-SAN- par Ali Akbar Moradi- Maison des Cultures du Monde, Centre français du patrimoine culturel immatériel-paris 2002